

Willie Verhoysen,  
historicus

**CHRIS EALHAM**

**La lucha por Barcelona:  
Clase, cultura y conflicto 1898-1937**

**CHRIS EALHAM & MICHAEL RICHARDS (eds.)**

**The Splintering of Spain.  
Cultural History and the  
Spanish Civil War, 1936-1939**



CHRIS EALHAM, *La lucha por Barcelona: Clase, cultura y conflicto 1898-1937*, Madrid: Alianza Editorial, 2005.

Het boek is ook in het Engels te verkrijgen met als titel *Class, Culture and Conflict in Barcelona*

Barcelona is vandaag een bruisende, hippe stad die jaarlijks talloze toeristen trekt. Amper honderd jaar geleden was Barcelona in een heel andere betekenis zeer bruisend. Ongeveer vanaf de eeuwwisseling in 1900 tot de Spaanse Burgeroorlog gold Barcelona immers als de meest rebelse Europese stad. De Catalaanse hoofdstad was dan ook het onbetwiste centrum van de Europese anarchistische beweging.

In de periode van 1898 tot 1937 wedijverden diverse sociale groepen, bewegingen en instellingen om de hegemonie over Barcelona. Vooral tussen de anarchisten en de burgerij ontstond hierdoor een conflictsituatie waardoor de stad in een spiraal van geweld terecht kwam. De Britse historicus Chris Ealham omschrijft in zijn boek *La lucha por Barcelona* minutieus hoe die strijd, voorafgaand aan de Spaanse Burgeroorlog, zich voltrok.

Ter inleiding van zijn studie schetst hij het groeiproces van Barcelona dat vanaf 1800 hét industriële centrum van het land werd.<sup>1</sup> De stad groeide razendsnel en ongeordend, nieuwe wijken rezen als paddenstoelen uit de grond. Het stadsbestuur had noch de politieke wil, noch het politieke inzicht om deze ongebreidelde groei in goede banen te leiden. De stedelijke (industriële) expansie bracht vanaf eind 19e eeuw een scheiding der klassen met zich mee in het urbane landschap. Bovendien werd ook Spanje eind jaren 20 het slachtoffer van de wereldwijde economische crisis, wat tot een sterke inflatie van de prijzen leidde; waardoor de lonen van de arbeiders daalden en de arbeidersklasse verpauperde. Noch de centrale noch

de stedelijke autoriteiten hadden een effectief sociaal plan om de schrijnende armoede in de stad op te vangen. In de proletarische wijken ontstond daarop een heel eigen complex systeem van sociale netwerken en onderlinge solidariteit waardoor ook de nieuwe migranten in Barcelona konden overleven. Dat was namelijk niet vanzelfsprekend met een stadsbestuur dat zeer vijandig stond tegenover zijn nieuwe inwoners.

In de volksbuurten ontwikkelden de bewoners een bewustzijn van zelfhulp en een praktische alternatieve politiek. Zelfhulp en directe actie stimuleerden de politieke beweging van de anarchisten enorm vanaf het einde van de 19e eeuw. Vooral na de oprichting in 1910 van de Confederación Nacional del Trabajo (CNT), de anarchosyndicalistische vakbond, kreeg de anarchistische beweging de wind in de zeilen. Daarnaast werd de anarchistische invloed versterkt door het zwakke karakter van haar sociaaldemocratische rivaal, de Unión General de Trabajadores (UGT), vooral nadat de centrale leiding ervan besloot om haar hoofdkwartier van Barcelona over te brengen naar Madrid. De arbeiders van Barcelona beschouwden de centralistische sociaaldemocratie als een ideologie die té weinig oog had voor hun dagelijkse problemen en zorgen.<sup>2</sup>

#### Volkse traditie

Ealham toont aan dat de cultuur van de directe actie van de anarchosyndicalisten wortelde in de volkse protesttradities van Barcelona. Sinds de 19e eeuw werden de conflicten er gekenmerkt door straatgevechten met de politie en barricades in de nauwe straten van de stad. Omdat de CNT-leden vertrouwd waren met de dagelijkse problemen van de arbeiders konden ze praktische antwoorden bieden en raakten ze goed bekend met het sociale weefsel van de wijken. De Barcelonese arbeiders vonden dat de CNT goed aanvoelde welke hun belangen waren.

Eveneens van groot belang voor de CNT waren de zogeheten athenea en rationalistische scholen. Deze scholen ondersteunden de bestaande gemeenschapsstructuren van de wijken zoals de anarchosyndicalistische vakbond



1898-1937.  
CHRIS EALHAM & MICHAEL RICHARDS (eds.), *The Splintering of Spain. Cultural History and the Spanish Civil War, 1936-1939*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

dat ook deed. Ze waren ook belangrijk omdat het officiële staatsonderwijs onvoldoende ontwikkeld was of vaak zelfs helemaal ontbrak. Dankzij de grote invloed van deze scholen slaagde de CNT erin de verzetscultuur van de arbeiders te beïnvloeden en een proletarische visie te kneden die uitzicht bood op een relatief autonome wereld. Na WO I kende Barcelona een levendige alternatieve publieke sfeer met eigen ideeën en principes, eigen rituelen en organisaties en eigen praktijken.

Een militaire staatsgreep in september 1923 bracht Primo de Rivera aan de macht. Hij poogde de CNT te onderdrukken, maar slaagde daar slechts ten dele in omdat de vakbond dankzij de bestaande sociale netwerken zoals die van de hierboven genoemde scholen, de band met de arbeiders in de wijken kon behouden. Politiek gezien was de dictatuur van Primo de Rivera grotendeels een mislukking omdat hij er slechts tijdelijk in slaagde de legitimiteitscrisis van de Spaanse staat te bezweren. Om uit deze crisis te geraken werden op 12 april 1931 gemeenteraadsverkiezingen gehouden. De eigenlijke inzet ervan was de toekomst van de monarchie in Spanje. De republikeinen beloofden de monarchie af te schaffen, de politieke en sociale gevangenen vrij te laten en vooral een hele reeks sociale hervormingen door te voeren. Hoewel de CNT traditioneel antiparlementair was, sloot ze uit praktische overwegingen toch een verdrag met de republikeinen en de socialisten, het zogenaamde Pact van San Sebastián. Het revolutionair syndicalisme werd volgens Ealham vanaf dat moment een van de stuwende krachten van het verzet tegen de monarchie. De CNT creëerde daarmee een (politiek) klimaat in de arbeiderswijken van Barcelona dat uiterst gunstig was voor de republikeinen van de Esquerra Republicana de Catalunya (ERC).<sup>3</sup> Onder druk van de omstandigheden zagen de leiders van de anarchistische vakbond af van een boycot van de verkiezingen.<sup>4</sup>

De overwinning van de antimonarchistische coalitie leidde in Barcelona en elders spontaan tot een groots volksfeest. Eenmaal in het pluche gezeten, bleken de republikeinen vooral oog te hebben voor de belangen van hun feitelijke achterban, de middenklasse. Die middenklasse was vooral uit op macht en het handhaven daarvan in een geordende samenleving. Er werden nu wetten aangenomen die de rechten van de burgers, vooral van de bezitlozen, ernstig aantastten. Bovendien werd het mogelijk om iemand preventief op te sluiten op verdenking van het verstoren van de (republikeinse) orde. Daarmee toonden zowel de socialisten als de republikeinen, dat ze niet in staat waren om de burgerlijke vrijheden te handhaven en een einde te maken aan vervolgingen van de politie die de monarchie zo berucht en gehaat hadden gemaakt. De nieuwe autoriteiten konden hun macht slechts consolideren door de openbare orde te militariseren en door systematische repressie.

Het nieuwe regime was aanvankelijk dé hoop van de arbeiders geweest, maar nu wachtten ze ongeduldig op de beloofde sociale hervormingen. In de zomer van 1931 organiseerde de CNT tal van acties om de eisen hieromtrent kracht bij te zetten. Deze acties werden echter brutaal onderdrukt, wat al snel leidde tot een breuk tussen de machthebbers en de arbeidende klasse, die het nieuwe republikeinse regime voortaan beschouwden als een voortzetting van de oude repressieve monarchistische regimes.

## Splitsing

De nieuwe politieke situatie na april 1931 was ook voor de CNT een keerpunt. Onder de dictatuur van Primo de Rivera was de repressie zo hevig geweest, dat de interne tegenstellingen in de vakbond erdoor verdrongen werden. Met het aantreden van de republiek kwamen de tegenstellingen tussen de radicale (anarchistische) en de meer gematigde (anarchosyndicalistische) vleugel weer aan de oppervlakte. De anarchosyndicalistische strekking had weliswaar de overhand, maar verloor snel haar invloed toen de beloofde sociale hervormingen uitbleven. De arbeiders raakten hun vertrouwen in de nieuwe machthebbers kwijt en radicaliseerden. De gematigde facties van de vakbond werden uitgerangeerd en in 1931 zelfs uit de CNT gestoten.<sup>5</sup> De gevolgen waren desastreus. De CNT verloor door deze verdeeldheid een hoop leden<sup>6</sup> waardoor haar slagkracht op het sociaal-economische terrein sterk verminderde. De vakbond was weliswaar radicaler geworden, maar ook veel kleiner en dat bemoeilijkte het behalen van stakingsoverwinningen. Bovendien lokten de stakingen uitgaande van de geradicaliseerde CNT de repressie van de republikeinse overheid uit. De vakbond reageerde hierop met de oprichting van verdedigingscomités, die gewapenderhand de belangen van de arbeiders moesten verdedigen. Ealham toont in zijn boek aan dat de radicale anarchisten met deze strategie het ongenoegen van de arbeiders over de republiek wisten te vertalen. Ze slaagden er zelfs in om in Barcelona een grote beweging op de been te brengen die aansloot bij de oude traditie van straatprotest.<sup>7</sup>

Maar het uitblijven van tastbare successen op het socio-economische terrein brak de CNT-leiding steeds meer op. De financiële situatie van de vakbond was rampzalig, ondanks gewapende bankovervallen en de revolutionaire belasting voor ondernemers. Met het oog op de verkiezingen in februari 1936 begonnen verschillende radicale CNT-leiders, onder wie de bekende Durruti, een heel andere toon aan te slaan. Gewapende opstanden en revolutionaire 'stakingsgymnastiek' werden ingeruild voor hetzelfde pragmatisme als dat waarmee de anarchisten in 1931 de republikeinse partijen aan een verkiezingsoverwinning hadden geholpen. De verkiezingen in februari 1936 werden opnieuw een eclatant succes voor de coalitie van republikeinen, socialisten en anarchisten. De nieuwe lijn van de CNT maakte ook de weg vrij voor een hereniging met de in 1931 uitgestoten gematigde facties.

## Slagvaardig

Na de verkiezingsoverwinning van de progressieve coalitie in februari 1936 werd duidelijk dat de oude, conservatieve machthebbers zich niet zouden neerleggen bij hun verlies. De republikeinse regering nam, ondanks de vele geruchten en vaak overduidelijke aanwijzingen van een nakende staatsgreep, een afwachtende houding aan. De CNT-leiding daarentegen berustte niet en bereidde haar leden intussen voor op een militaire staatsgreep. Het verdedigingsplan dat de CNT voor Barcelona opstelde, was van cruciaal belang om de militaire opstand in de stad op 19 juli 1936 neer te slaan.

De CNT had dankzij dit slagvaardig optreden en het volkomen falen van de republikeinse politiek, de dag na het uitbreken van de militaire opstand, de macht in Catalonië volledig in handen. Haar volgende bekommernis was de oorlog tegen de militaire opstandelingen in de overige delen van Spanje. De basis van de CNT zag dat echter anders en maakte van de nieuwe situatie gebruik om een verregaande sociale revolutie door te voeren. De sociale revolutie die zich toen in Barcelona voltrok, was zonder weerga in de geschiedenis van de stad, die volledig op proletarische leest werd geschoeid.<sup>8</sup> De overheersende structuren en collectieve symbolen van de bourgeoisie werden gereorganiseerd, kregen andere bestemmingen of werden vernietigd. Dit laatste gold vooral voor hét machtsymbool bij uitstek, de katholieke kerk. Vele tegenwoordigers van de Kerk werden het slachtoffer van geweld.<sup>9</sup> Ealham en Richards voeren in *The Splintering of Spain* aan dat de aanval op de katholieke kerk in sterke mate was georganiseerd. Veel kerken kregen een andere bestemming, sommige werden afgebroken of in brand gestoken. Het is volgens Ealham opmerkelijk dat in de regio's waar de republikeinen en de socialisten een grotere invloed hadden dan de anarchisten, meer moorden op katholieke geestelijken werden gepleegd. Niettemin had geen enkele groepering of partij in republikeins Spanje de intentie om de bourgeoisie als klasse of de katholieke geestelijkheid fysiek te vernietigen.<sup>10</sup>

Het bloedvergieten, dat vooral tijdens de eerste maanden van de burgeroorlog plaatsvond, wordt door sommige historici toegeschreven aan het feit dat de massa uitzinnig werd door het verdwijnen van orde en gezag, waardoor de macht letterlijk op straat kwam te liggen bij een bevolking die massaal lid was van de anarchosyndicalistische vakbond CNT.<sup>11</sup> Het feit dat de anarchosyndicalisten, als verdedigers van de revolutie, in alle opzichten de verliezers waren en als beweging nagenoeg vernietigd na de burgeroorlog, heeft er volgens Ealham toe bijgedragen dat de revolutie in Barcelona lang in een negatief daglicht stond. Het idee van een uitzinnige bevolking moest dat beeld onderstrepen, zodat we die sociale revolutie in historisch opzicht niet serieus hoefden te nemen. Uit historisch onderzoek is trouwens gebleken dat de meeste moorden destijds in Barcelona niet op rekening mogen worden geschreven van de zogenaamde losgeslagen massa. De meeste doden zouden gevallen zijn door toedoen van de republikeinse/socialistische autoriteiten in de militaire burcht van Montjuich in Barcelona.<sup>12</sup>

De sociale revolutie in grote delen van Spanje voltrok zich eerder ondanks dan dankzij de leiding van de CNT die immers geen nieuwe politieke machtsstructuren had gevormd: integendeel zelfs, de ingestorte staatsstructuren werden ongemoeid gelaten waardoor een machtsvacuüm ontstond. Dat machtsvacuüm werd na juli 1936 gaandeweg op efficiënte en listige wijze opgevuld door de kleine maar goed georganiseerde communistische partij Partido Comunista de España (PCE), in Catalonië Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) genaamd. De communisten maakten daarbij handig gebruik van de interne verdeeldheid van de socialisten.<sup>13</sup> Bovendien wisten de Catalaanse communisten de burgerij en de boeren voor zich te winnen door zich op te werpen als felle verdedigers van de republikeinse orde die tegen de sociale revolutie was.<sup>14</sup>

De bom barstte in mei 1937 toen veiligheidstroepen van de republiek, die gesteund werden door milities van de PSUC, de telefoonmaatschappij aanvielen die al sinds het begin van de revolutie in handen was van de CNT. Er braken felle straatgevechten uit waarbij de gewapende arbeiders de controle op straat overnamen. De CNT-leiding bleef echter achter de samenwerkingsstrategie staan en nam een verzoenende houding aan tegenover de aanvallers. Het ontbrak de revolutionairen daardoor aan een krachtige instelling om hun energie tegen de herboren republikeinse staat en de PSUC te kanaliseren. De CNT aanvaardde een compromis en tekende daarmee ongewild het doodvonnis van de sociale revolutie.<sup>15</sup>

In Barcelona keerde de bourgeoiscultuur terug. De barricades, dé symbolen van de macht van de arbeidersmilities, verdwenen en de privileges werden hersteld. Een mooi voorbeeld hiervan was het prestigieuze Ritz Hotel, dat in juli 1936 was gecollectiviseerd en omgevormd tot 'arbeiderspaleis', maar in 1937 opnieuw in handen kwam van de oude eigenaars en opnieuw het exclusieve terrein werd van de burgerij. George Orwell die door een verwonding begin 1937 in de Catalaanse hoofdstad verbleef, omschreef de nieuwe situatie als volgt: "De 'normale' verdeling van de samenleving tussen rijk en arm, bourgeoisie en lagere klasse werd hersteld en de bedelaars verschenen weer op straat."<sup>16</sup> Ealham omschrijft ze als het begin van een contrarevolutionair manoeuvre, op gang gebracht door de verenigde krachten van de traditionele republikeinen, de rechtervleugel van de socialisten en communisten, en dat zijn hoogtepunt bereikte onder de dictatuur van Franco, toen de onderdrukking van de arbeidersbeweging tot een strategie werd verheven.

### Brede arbeidersbeweging

Chris Ealham heeft in zijn boek *La lucha por Barcelona* op treffende wijze uiteengezet hoe de CNT de vruchtbare bodem van Barcelona in haar voordeel bewerkte. Met zijn onderzoek naar de arbeiderscultuur van de volkswijken in Barcelona, haakt Ealham aan bij de traditie van de fameuze Britse historicus Thompson om de sociale geschiedenis van onderuit te bekijken. Hij beschrijft nauwkeurig hoe de anarchistische vakbond rond de eeuwwisseling van 1900 nauw aansloot bij de belevingswereld van de arbeidende klasse in Barcelona. Dat de socialisten daar niet in slaagden, schrijft hij voor een deel toe aan het feit dat de socialistische beweging haar hoofdzetel van de Catalaanse hoofdstad verplaatste naar de Spaanse hoofdstad. Dat zal ongetwijfeld een rol hebben gespeeld, maar bevredigt toch niet geheel als antwoord op de vraag waarom de socialisten in dit deel van Spanje de boot volledig misten.<sup>17</sup> Temeer omdat men uit de studie van Ealham de conclusie kan trekken dat het succes van de CNT in belangrijke mate te danken was aan het feit dat zij meer was dan louter en alleen een vakbond. De anarchosyndicalistische vakbond was een brede arbeidersbeweging met eigen cultuurcentra, scholen, bibliotheken enz. die plaats boden aan de arbeiders om een heel eigen leefwereld met eigen zeden en gewoonten op te bouwen. Men kan stellen dat de CNT daarmee in zekere zin aansloot bij andere West-Europese landen

waar de (sociaaldemocratische) arbeidersbeweging een eigen proletarische cultuur ontwikkelde.

Kort na de oprichting van de Tweede Republiek in 1931 sloeg de CNT onder invloed van een geradicaliseerde achterban een gewelddadige weg in. Ealham toont op heldere wijze aan dat die radicalisering zware gevolgen had voor de CNT als brede arbeidersbeweging. Bovendien merkt hij terecht op dat de machtsgreep van de radicale anarchistische vleugel betwistbaar was omdat de cruciale vakbondsvergadering, waarin besloten werd de vertegenwoordigers van de gematigden uit te schakelen, geen getrouwe afspiegeling was van de hele CNT. Ealham vraagt zich wel af in hoeverre de ervaring van de geradicaliseerde CNT heeft bijgedragen aan het succesvol neerslaan van de militaire opstand in Barcelona in juli 1936. Met andere woorden: was de aanhang van de CNT, door de ervaring met de straatgevechten van 1931-1933, beter in staat om de militaire staatsgreep in juli 1936 het hoofd te bieden? Ealham stelt terecht de vraag, maar blijft helaas het antwoord schuldig.

Niettemin heeft Ealham met *La lucha por Barcelona* een belangrijke bijdrage geleverd aan het beantwoorden van de vraag hoe de Catalaanse hoofdstad voor de burgeroorlog kon uitgroeien tot een machtig centrum van de anarchistische beweging. In *The Splintering of Spain* brengen Ealham en Richards enkele culturele aspecten van de burgeroorlog naar voren die een interessante bijdrage zijn voor een beter begrip van deze bloedige periode uit de recente Spaanse geschiedenis.

(1) Zie C. EALHAM, *La lucha por Barcelona. Clase, cultura y conflicto 1898-1937*, Madrid: Alianza Editorial, 2005, p. 31. Ook A. SMITH onderschrijft in zijn recente boek *Anarchism, Revolution and Reaction. Catalan Labour and the Crisis of the Spanish State, 1898-1923*, dat Barcelona het industriële hart was van Spanje, p. 12 e.v.

(2) C. EALHAM, *La lucha [...]*, p. 78.

(3) De Esquerra Republicana Catalunya (ERC), regionale Catalaanse partij in 1930 opgericht; feitelijk een politieke beweging van de Catalaanse burgerij waarvan de belangen haaks stonden op deze van de monarchie, het zinnebeeld van verzet tegen de modernisering. Aangezien de monarchie samenviel met het heersende politieke systeem in Madrid, streefde de ERC ook naar onafhankelijkheid voor het moderne geïndustrialiseerde Catalonië.

(4) In Barcelona wonnen de prorepublikeinse partijen 38 van de 50 zetels. De resterende 12 zetels waren voor de Liga van monarchistische partijen. Dé grote overwinnaar was de ERC met maar liefst 24 zetels.

(5) Het is overigens een misvatting te denken dat de anarchistische vleugel van de CNT bewust uit was op een machtsovername. Door de gedecentraliseerde structuur van de CNT was het voor welke groepering dan ook niet eenvoudig om zomaar de macht te grijpen in de vakbond. Bovendien waren de radicale anarchisten als factie niet sterk georganiseerd; toch wisten ze vanaf eind 1931 beter dan de meer gematigde leiding in te spelen op het ongenoegen van de arbeiders.

(6) In Barcelona zelf verloor de CNT tot een derde van haar leden. In de rest van Catalonië was de situatie door de splitsing nog veel rampzaliger en was het ledental praktisch gehalveerd.

(7) De radicale CNT wist in 1933 voor verschillende publieke manifestaties telkens zo'n 100.000 mensen op de been te brengen. Het waren zelfs de grootste manifestaties van de jaren 30. Zie C. EALHAM, *La lucha [...]*, p. 219-220.

(8) Diverse waarnemers hebben die transformatie van Barcelona in een proletarische stad beschreven, onder meer George Orwell in *Saluut aan Catalonië*.

(9) Het onderzoek naar het antiklerikale geweld tijdens de Spaanse Burgeroorlog wordt bemoeilijkt door de katholieke oorsprong van de bronnen. Veel bronnen blijken pas achteraf te zijn opgemaakt teneinde de eigen koers te verantwoorden en zijn doorspekt met de nodige politieke retoriek. Zie hiervoor C. EALHAM & M. RICHARDS (eds.), *The Splintering of Spain. Cultural History and the Spanish Civil War, 1936-1939*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

(10) Zie C. EALHAM & M. RICHARDS (red.), *The Splintering of Spain [...]*, p. 127-131.

(11) Naargelang de bron telde de CNT voor de burgeroorlog alleen al in Barcelona tussen de 15.000 à 20.000 leden. Zie onder meer H. THOMAS, *The Spanish Civil War* en J. GIELE, *Arbeiderszelfbestuur in Spanje*.

(12) Het republikeinse geweld was proportioneel wel minder hevig dan dat van de opstandelingen. Zo stierven in Málaga tijdens de revolutie tussen juli 1936 en februari 1937 ongeveer 1100 personen. Nadat de revolutionairen de stad hadden ingenomen, werden in enkele maanden tijd ruim 3000 mensen omgebracht, terwijl een groot deel van de stedelijke bevolking al voor hun komst op de vlucht was geslagen. Zie C. EALHAM & H. RICHARDS (eds.), *The Splintering of Spain [...]*, p. 126-132.

(13) Zie H. GRAHAM, *El PSOE en la guerra civil. Poder, crisis y derrota (1936-1939)* Madrid: Debate, 2005, 432 p. De Spaanse communisten slaagden er zelfs in om onder het motto van 'eenheid in de strijd' de socialisten in Catalonië samen met hun eigen partij te laten opgaan in een 'eengemaakte' socialistische partij, de PSUC genaamd. Op nationaal niveau fuseerden de jongerenafdelingen van de PCE en de Partido Socialista Obrero Español (PSOE) en kwamen onder invloed van de communisten.

(14) In politiek opzicht lag de enige groeimogelijkheid voor de PSUC trouwens bij de middenklasse en andere tussenliggende lagen. De overgrote meerderheid van de Catalaanse arbeiders was immers aangesloten bij de CNT. Na het succesvol neerslaan van de militaire opstand op 19 juli 1936, was de aanhang van de CNT in Catalonië enorm gestegen. Zie C. EALHAM, *La lucha [...]*, p. 300-303 en H.M. ENZENSBERGER, *De korte zomer van de anarchie*, p. Utrecht/Antwerpen: A.W. Bruna & Zoon, 1973, p. 235.

(15) De toegevingen die de CNT deed aan haar republikeinse partners waren volgens Enzensberger grenzeloos opportunistisch en leidden tot een catastrofale weg naar de afgrond. Zie H.M. ENZENSBERGER, *De korte zomer [...]*, p. 235.

(16) C. EALHAM & M. RICHARDS (eds.), *The Splintering of Spain [...]*, p. 131-132; H.M. ENZENSBERGER, *De korte zomer [...]*, p. 237-238; F. BORKENAU, *The Spanish Cockpit. An Eyewitness Account of the Spanish Civil War*, p. 175.

(17) Een ander element waar Ealham naar verwijst is het centralistische karakter van de UGT, waardoor de sociaaldemocraten volgens hem moeilijk tot geen aansluiting vonden bij de arbeidende bevolking van Barcelona, die al sedert het einde van de 19e eeuw gewend was om haar dagelijkse problemen op een geheel eigen wijze aan te pakken.